

Stradalala dä Bajaš äm Nezavisna Država äm Hrvatska 1941. – 1945.

Bajaši äs narod kari u stradalit pä äntragä Europa äm drugi svjetski rat. Jej ur stradalit äm orikiči državur känd u fost drugi svjetski rat daje kä politika aša u odlučulit šä jej u dus zakon dä rasä a cilj are sä rešälaskä problemurlje dä Bajaš „problemurlje dä cäganj“. Posljedicurlje kari asta rat u dus dä Bajaš äm Europa, nus čarä demografskä, maj äs problemur pä kutotu razinurlje äm društva. Pä određeni način sä zäšji kä marganalizirani položaj äm društva dä Bajaš äm društva äm Europa ari tari mari utjecaj pä heje kari äs pä vlast pängälä Bajaš šä pä stradalala alor äm drugi svjetski rat, asta rat su dogodulit viktimološka marganalazacija äm una vorbä, „holokaust kari su mujtat“.

Sä mujtänj stradalala dä Bajaš äm rat kari u fost äm orikiči zemljur, jej äm rat u nestalit, nu značalesči izbjegavanje sä fiñenj odgovorni pängälä šje su dogodulit, pravno, politički, materijalno uli efäldä, dä asta amuralä, šä ista obrazac sä ponovulesči känd jej su progonolesči. Drugi svetski rat sä smatralesči maj mari mržnjä pängälä Bajaš šä uvek u fi kä Bajaši äs heje „stranc“. Ästa felä mržnjä sä čamä protiv dä Cäganj.

Äm povjest pučenj sä promatralenj šä položaju dä Bajaš äm Hrvatska, pogotovo äm Drugi svjetski rat. Namjera ajä dä asta šje skrijä sä adušenj prišjipala kum ur stradalit Bajaši äm Nezavisna Hrvatska. Träba sä zäšjenj kä asta kenvijä u nastalit däm projekt znanstveno – istraživalala „Stradalala dä Bajaš äm Nezavisna Hrvatska äm Drugi svetski rat“. Asta projekt skrijä Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, šä partner äs Romsko nacionalno vijeće däm Zagreb. Äm asta sä aflä kum istraživanja u fi usmjerilit šä podatkur kari u fi äm arhivur, muzej šä äm alčilje podatkur kari u fi dostupnä la toc kari u gandï sa vadä šä kum „nuj cilj čarä sä aflänj podatkur, numa elje podatkur kari äs maj točnä“. Cilj dä asta projekt are sä faka un datä pä an istraživanje kari u meržji äm znanstvena publikacija ku rezultatur äm una period dä vremi. Istaživalala u apukat trinaest arhivur äm Zagreb, Karlovac, Varažda, äm Bjelovar, äm Slavonski Brod, Požega, Sisak, äm Pazin, äm Srbija, äm Beograd, Bosna šä äm Hercegovina, äm Sarajevo, šä äm Banja Luka. Istraživalala su fäkut šä äm muzejur, muzej däm Kapronca, muzej kulture äm Beograd äm muzej dä känva äm Bosna šä äm Hercegovina äm Sarajevo, äm nacionalna šä äm sveučilišna knjižnica šä äm Gazi Husrev,-begov biblioteka äm Sarajevo.

Izbor ustanove kari ari istraživanje sä temeljelë pä šjeva podatkur šä dokumentur dä Bajaš äm Drugi svetski rat. Äm asta projekt su aflat dvesto dokumentur, hundi sä nalazalešči maj mult dä hiljadu stranicur, hundi nu sä nalazalešči čar podatkur numa dä ominj kari äs pä vlast šä kum jej sä ponašalašči pängälä Bajaš, numa šä pängälä rat kari ari än tota zua, kum jej kustä.

Kenvija asta äjä podjeljenä pä tri delovur. Äm elši äj tekst dä la Danijel Vojak jäl skrijä kum Bajaši ur stradalit äm rat än Nezavisna Hrvatska, šä jäl gandešči sä areči kä postojulešči šä alčilje podatkur kari as znanstveno dokazaliči. Drugi dio aratä maj mulči podatkur kum Bajaši ur stradalit äm Nezavisna Hrvatska, a ominj kari u skris asta ur aflat äm arhivur šä äm muzej šä äm knjižnicur. Am treči dio Danijel Vojak aratä bibliografski radovur kum ur stradalit Bajaši äm Nezavisna Hrvatska.

Elši potez däm Nezavisna Hrvatska dä la heje kari as re pä Vlast u fost dä vara 1941. Känd lji mäna pä Bajaš. Dä pä äje kand u trikut una godinä dä pä vlast äm Nezavisna Hrvatska, ustaši ur odlučulit pä toc Bajaši sä lji mäji dä päšči tot äm jasenovac äm una logor. Jej pa toc angärmadä, jej kari as re pa vlast lju mišjinjit kä lji manä pä lok hundi ur kusta mändru šä ur lukra ku putuljala. Äje u fost mišjunä šä jej ur završalit äm logor, pä toc lju mänat akulo šä jej ur ažuns äm maj 1942, šä totä vara äm ista godina as re tari mučulic šä pä toc ljur amurät. Ori kic zäšji kä pä maj mulc lju amurat a pä doj tri lju läsat daje kä jej amure šä lji ängrupa kum zäšje heje kari as re pä Vlast šä jej träbuje sä fakä aša, träbuje sä lji askulči. Ali šä jej na kraju ur fost amuräc. Podatkurulje aratä kä Bajaši as re mänac prije šä poslje 1942, šä aräta kä Vlast sustavno fašje aša stalno ku jej äm Nezavisna Hrvatska. Ori kic Bajaš ur uspilit sä skepi dä la jej, ali čar muslimanj kari kusta äm Bosna šä pä jej lji čima „Bajaš alb“. Aša muslimanj däm zajednica alor ur uspilit sä lji spasalaskä, šä jej dokäzale kä jej ku načinu kum kusta, običajurlje alor šä ku vera alor nu sä smatralešči kä äs Bajaš, šä jej sä smatrale kä äs däm Bosna šä kä jej äs muslimanj, šä aja značelešči kä atunšje šä jej äs ominj. Šä äm asta slučaj znanstvena istraživalala trabä sä otkrilaskä kic točno Bajaš sur spasalit sä nu mergä äm Jasenovac äm logor. Ori kic kari su spasalit sä nu mergä äm logor šä jej su apukat sä fijä ku partizanj, jej nus are mulc ali jej isto as re protiv dä Vlast äm Nezavisna Hrvatska. Ustaš iskoristäle pä Bajaš nu numa äm logor nego šä jej träbuje sä lji ažuči sä amori pä Bajaš šä sä lji ängropä šä jej träbuje sä lji obaviještälaskä. Ori kic Bajaš ažuta alu Vlast kari amure, šä jej ažuta sä nabavalaskä kaj päntro vojska. Heje lanc äm Nezavisna Hrvatska nu djelile ista politika šä jej gände sä spasalaskä pä Bajaš. Ori kic tražale dä la vlast sä lji zaštitalaskä, šä sä lji oslobodulaska šä sä antorkä napoj pä Bajaš däm logor äm Jasenovac kari as re däm kraju alor šä dä jej zäšje dä jej kä äs re tari bunj Bajaš šä pošten. Ori kic ur rišilit

pozitivno šä ori kic ljur spasalit, jej as re däm Nezavisna Hrvatska, šä jej as re protiv dä politika alor pängäla Bajaš.

Känd u završalit Drugi svetski rat äm maj 1945. As re posljedicur dä zajednica alu Bajaš äm Hrvatska. Demografska posljedica däm rat tek su nadokandalit 60 aj poslje. Pokušaj sä uništalaskä pä Bajaš nu uspilit,ajšje are šä heje kari ažuta alu Bajaš äm rat. Poslje kari svjedučule däm Država kari spunje šje su dogudulit äm rat nu adus rezultat sä ščiji toc šje su dogudulit ku Bajaši. Asta šje su dogudulit sä čama „holokaust kari su mujtat“, kari koristilit äm mulči zemljur äm Europa äm drugi svetski rat. Asta äj cilj dä asta kenvijä sä fakä pomak šä sä prišjipenj šje su dogudulit ku Bajaši äm Nezavisna Hrvatska kari sä temeljelešči znanstveno. Ku asta gändenj sä potaknulenj sä fijä raspravä, šä toc javno sä ščijä, šä njime sä nu mujči šje su dogudulit ku Bajaši.

Na bajasško rumunjski prevela: Nataša Avdagić